

AUTOREFERAT

1. Imię i nazwisko: Ewa CISZEWSKA-JANKOWSKA

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

1988 dyplom magistra filologii romańskiej

Wydział Filologiczny, Uniwersytet Śląski w Katowicach

tytuł pracy magisterskiej: « Imparfait pittoresque – emploi particulier de l'imparfait »

promotor: dr Hanna Skornia

1997 doktor nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa

Wydział Filologiczny, Uniwersytet Śląski w Katowicach

tytuł rozprawy doktorskiej: « Expression de la perfectivité en français contemporain »

promotor: prof. dr hab. Stanisław Karolak

recenzenci: prof. dr hab. Wiesław Banyś, prof. dr hab. B. Krzysztof Bogacki

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

od 2011 do obecnie

starszy wykładowca, Instytut Języków Romańskich
i Translatoryki, Uniwersytet Śląski

1998 – 2011

adiunkt, Instytut Języków Romańskich
i Translatoryki, Uniwersytet Śląski

1988 -1998

asystent, Instytut Filologii Romańskiej, Uniwersytet Śląski

1991 – 2011

nauczyciel w Zespole Nauczycielskich Kolegiów Języków
Obcych w Sosnowcu (do 2004 r. II Nauczycielskie Kolegium
Języków Obcych)

1995 – 2004

dyrektor II Nauczycielskiego Kolegium Języków Obcych
w Sosnowcu

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2017 r. poz. 1789):

a) tytuł osiągnięcia naukowego:

Le futur antérieur et ses emplois. Analyse contextuelle.

b) autor, tytuł publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzent wydawniczy:

Ewa Ciszewska-Jankowska, *Le futur antérieur et ses emplois, Analyse contextuelle.* 2014, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. Liczba stron : 208. Język publikacji: francuski. ISBN 978-83-8012-162-1.

recenzent wydawniczy: prof. dr hab. B. Krzysztof Bogacki

c) omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Niniejsza monografia jest rezultatem moich wieloletnich badań nad czasem przyszłym uprzednim *futur antérieur* oraz jego użyciami wynikającymi z kontekstu, w którym się pojawia. Częstotliwość użycia *futur antérieur* jest wyjątkowo niska, w zależności od korpusu, wynosi ona maksymalnie 1,7% (Engel 2001). Pomimo tego, *futur antérieur* charakteryzuje się szerokim wachlarzem szczególnych użyc modalnych i czasowych. Może się on odnosić zarówno do zdarzeń przyszłych, jak i przeszłych; może wyrażać prawdopodobieństwo w przeszłości (użycie epistemiczne), mieć charakter podsumowujący i podkreślać jakąś cechę charakterystyczną procesu przeszłego (użycie retrospektywne), wyrażać oburzenie lub rozkaz, służyć do połączenia części tekstu, może pojawić się też w tekstach historycznych, w przepisach prawa i w didaskaliach.

Prace dotyczące *futur antérieur* nie są zbyt liczne; monografia, którą przedstawiam jako swoje osiągnięcie naukowe, jest pierwszą publikacją książkową w całości poświęconą *futur antérieur*.

Celem monografii jest opis wszystkich użyc *futur antérieur* oraz określenie, które elementy kontekstu determinują takie, a nie inne znaczenie *futur antérieur*, a w dalszej kolejności zbudowanie reguł, za pomocą których możliwe będzie zidentyfikowanie poszczególnych znaczeń *futur antérieur* w sposób automatyczny.

Analiza oparta jest na korpusie złożonym z tekstów, głównie XX wiecznych, zaczerpniętych z bazy Frantext oraz z tekstów prasowych publikowanych w dziennikach *Le Monde*, *Libération*, *L'Est Républicain* i *Ouest-France* w latach 2001-2003.

W pierwszym rozdziale monografii przedstawiłam stan badań nad *futur antérieur*, począwszy od najstarszych gramatyk i prac wydanych przed XX w. Opisywano w nich przede wszystkim podstawowe użycie czasowe *futur antérieur*; pierwsza próba analizy użycia retrospektywnego (obecnego już w *Pieśni o Rolandzie*) została dokonana przez N. Beauzée (1772), a epistemicznego przez braci Bescherelles (1834). W pracach pochodzących sprzed XX w., czas przyszły złożony określany był za pomocą różnych przymiotników: *parfait*, *composé*, *accompli*, *passé*, *antérieur*. Nazwa *futur antérieur* (która po raz pierwszy pojawiła się u N.F. de Wailly w 1754 r.), została uznana za jedyną obowiązującą w podręcznikach szkolnych przez zarządzenie Ministerstwa Oświaty z 1910 r., choć niektórzy językoznawcy w ostatnich latach chętnie posługują się również określeniem *futur composé*.

Wzrost zainteresowania *futur antérieur* następuje wraz z artykułem A. Toblera (1905), który zajmuje się użyciem *futur antérieur* zamiast *parfait périphrastique (passé composé)* w tekstach starofrancuskich. Artykuł ten wzbudził żywą i wieloletnią polemikę pomiędzy L. Clédat (1906) a H. Yvon (1922), która sprowadza się do pytania, wciąż aktualnego, czy w użyciach modalnych *futur antérieur* (epistemicznym i retrospektywnym) można dostrzec jakiś związek z przyszłością, inaczej mówiąc, czy *futur antérieur* w tych użyciach nadal jest czasem przyszłym. Na to pytanie staram się odpowiedzieć w rozdziale drugim.

Spośród językoznawców, których prace stanowią punkt odniesienia dla dalszych badań nad *futur antérieur*, należy wymienić J. Damourette & E. Pichon (1936), V. Osipova (1974), M. Wilmeta (1976) oraz P. Imbsa (1960); ten ostatni podejmuje próbę szerszego opisu różnych użyc *futur antérieur* stosując peryfrazy, które pozwalają wyjaśnić poszczególne znaczenia. W ostatnich latach *futur antérieur* opisywany był bardziej szczegółowo przez L. Gosselina (1996), A. Schrott (1997), I. Novakovą (2001) oraz G.J. Barceló & J. Bresa (2006). Opublikowanych zostało też kilkanaście artykułów dotyczących modalnych użyc *futur antérieur*.

W rozdziale drugim zajmuję się kwestiami czasowo-aspektowymi. Z punktu widzenia morfologii *futur antérieur* jest formą dokonaną (*accompli*), podobnie jak inne czasy złożone. Opozycja dokonany / niedokonany (*accompli / inaccompli*) jest w języku francuskim opozycją aspektową. Mamy do czynienia z aspektem niedokonanym (*inaccompli*), jeśli proces ukazany jest w trakcie trwania. Natomiast aspekt jest dokonany (*accompli*), jeśli proces jest uprzedni w stosunku do momentu, o którym mowa, a jednocześnie wskazuje się na

stan wynikający z tego procesu w tymże momencie. W zależności od kontekstu, a w szczególności od okoliczników czasu, czas złożony może podkreślać albo rezultat (tego typu użycie określa się jako *accompli*, implikatywne), albo sam proces (jest to użycie aorystyczne lub wyrażające uprzedniość). Tego rodzaju dwuznaczność była szeroko opisywana w odniesieniu do *passé composé*, natomiast dwuznacznością *futur antérieur* zajmowano się stosunkowo rzadko (Gosselin 1996, Dupont 1986, Barceló & Bres 2006). Po zbadaniu, jakie znaczenie dominuje w poszczególnych typach *futur antérieur* z różnymi okolicznikami czasu, stwierdziłam, że *futur antérieur* czasowy (*futur antérieur temporel*) jest *accompli* w zdecydowanej większości przypadków; nabiera on charakteru aorystycznego jedynie z okolicznikami anaforycznymi (np. *la veille*). *Futur antérieur* epistemiczny ma charakter aorystyczny z okolicznikami deiktycznymi (*ce matin*), jednak gdy wskazują one na moment mowy (*en ce moment, à cette heure*), *futur antérieur* jest *accompli*. *Futur antérieur* retrospektywny i eksklamatywny jest zawsze aorystyczny, natomiast w użyciu prawniczym, zawsze ma charakter *accompli*.

Ponieważ cecha *accompli* nie odnosi się do wszystkich użyc *futur antérieur*, konieczne stało się sięgnięcie do pojęcia bardziej ogólnego, obejmującego zarówno znaczenie aorystyczne, jak i *accompli*. Najbardziej adekwatna okazała się koncepcja S. Karolaka (przedstawiona w różnych pracach, m.in. 2001), na której oparłam swoją rozprawę doktorską dotyczącą wyrażania perfektywności w języku francuskim. Według tej koncepcji aspekt *futur antérieur* można określić jako 'nieciągły' w każdym z jego użyc.

Bardzo wielu językoznawców traktuje czas przyszły inaczej niż pozostałe czasy i przypisuje mu charakter modalny ze względu na jego etymologię, liczne użycia modalne i status ontologiczny. Twierdzą oni, że przyszłość związana jest z niepewnością, możliwością, prawdopodobieństwem, zatem nie można przypisać wartości prawdy wypowiedzeniu odnoszącemu się do przyszłości (Lyons 1977). W tej kwestii jednak zgadzam się ze stanowiskiem L. Gosselina (2005 i 2010) oraz C. Álvarez Castro (2007), którzy podkreślają, że czas przyszły nie różni się od innych czasów. Tak jak można mieć niekiedy wątpliwości w odniesieniu do zdarzeń teraźniejszych lub przeszłych, można też być absolutnie pewnym tego, co nastąpi w przyszłości.

Koncepcje, które nie przypisują czasowi przyszłemu charakteru modalnego, starają się dowieść, że nawet w użyciach modalnych *futur antérieur* (retrospektywnym, epistemicznym i eksklamatywnym, gdy proces należy do przeszłości) można dostrzec jakiś jego związek z przyszłością. Jednakże przeprowadzona przeze mnie analiza pokazuje, że wysuwane argumenty nie zawsze pozwalają na wyjaśnienie tych użyc. I tak argument późniejszej

weryfikacji, stosowany przy *futur antérieur* epistemicznym (przyszłość przyniesie odpowiedź na pytanie, czy hipoteza była właściwa, czy nie) jest zasadny tylko wtedy, gdy istnieje podmiot zdolny zweryfikować tę hipotezę. Ponadto, gdy użyje się określenia, które jednoznacznie odsyła do przyszłości (np. *tu verras*), *futur antérieur* nie wyraża prawdopodobieństwa w przeszłości, tylko zdarzenie przyszłe.

Według innych koncepcji, użycie *futur antérieur* odzwierciedla fikcyjne przeniesienie się mówiącego do przyszłości, skąd może spojrzeć retrospektywnie na dany proces i jego skutki. Argument ten pozwala wyjaśnić pewne użycia retrospektywne i sparafrazować je za pomocą *on pourra dire que...* Jednakże podsumowanie na podstawie danych obiektywnych (cf. *La trêve aura duré trois jours*) powstaje natychmiast i nie ma potrzeby odsuwania go w czasie na później.

Wprowadzenie dodatkowego, fikcyjnego punktu (momentu) w przyszłości, z którego można by spojrzeć retrospektywnie na dany proces również jest dyskusyjny, gdy podejmuje się próbę bliższego sprecyzowania tego momentu. *Futur antérieur* w swoim użyciu podstawowym, czasowym, zawsze wymaga obecności okolicznika, który wskazuje jednoznacznie na moment przyszły (w stosunku do którego proces w *futur antérieur* jest uprzedni). Tymczasem w użyciu modalnym brak jest jakiegokolwiek eksplicytnego odniesienia do momentu przyszłego. Skoro w użyciu podstawowym *futur antérieur* nie może występować samodzielnie, nie wydaje się, by w użyciach modalnych był on bardziej elastyczny pod tym względem.

Wreszcie argument zacierania się wartości czasowej na rzecz wartości modalnej wydaje się zbyt radykalny, ponieważ zawsze możliwe jest wskazanie na związek między użyciami czasowo-aspektowymi, a użyciami modalnymi danej formy czasowej.

W kolejnym podrozdziale zajęłam się problemem znaczenia formy czasowej w języku i rolę kontekstu w tworzeniu różnych efektów znaczeniowych. Przyjęłam ujęcie monosemiczne zaproponowane przez G.J. Barceló & J. Bresa (2006), którzy zakładają, że każdy czas gramatyczny ma określone cechy czasowo-aspektowe we wszystkich swoich użyciach i wchodzi w interakcje z cechami innych morfemów tworzących dane wypowiedzenie.

Cechą inherentną *futur antérieur* jest [+przyszłość]. W swoim użyciu podstawowym (czasowym) *futur antérieur* wymaga, by kontekst posiadał tę samą cechę [+przyszłość], tzn. by był w tym kontekście obecny element odnoszący się do przyszłości i stanowiący punkt referencyjny, w stosunku do którego proces jest uprzedni. Inherentna cecha *futur antérieur* [+przyszłość] w połączeniu z cechą [-przyszłość] charakteryzującą dany kontekst (np. w

przypadku użycia okolicznika czasu odnoszącego się do przeszłości), daje w rezultacie modalny efekt znaczeniowy *futur antérieur* (epistemiczny lub wartościujący). Modalność epistemiczna odnosi się do stopnia pewności mówiącego co do prawdziwości wypowiedzenia, natomiast modalność wartościująca (aksjologiczna) zakłada pewną wiedzę mówiącego na temat procesu, a odnosi się do jego postawy psychologicznej, emocjonalnej lub wyrażanego sądu wartościującego. Cecha [–pewność] odpowiada modalności epistemicznej, a cecha [+pewność] modalności wartościującej. Kombinacja inherentnej cechy *futur antérieur* [+przyszłość] z cechami kontekstu [±futur] i [±pewność] pozwala na wyróżnienie trzech głównych wartości *futur antérieur*: czasowej (z cechami kontekstu [+przyszłość] i [±pewność]), epistemicznej (z cechami kontekstu [–przyszłość] [–pewność]) i wartościującej (z cechami [–przyszłość] [+certain]). W specyficznych kontekstach każda z tych trzech wartości może wyrażać inne dodatkowe odcienie sensu. Pozwoliło mi to wyodrębnić pięć użyć czasowych *futur antérieur* (podstawowe czasowe, w didaskaliach, w języku prawniczym, historyczne i wyrażające rozkaz) oraz cztery użycia modalne (epistemiczne, łączące części tekstu, retrospektywne i eksklamatywne).

W trzecim rozdziale opisałam wszystkie te dziewięć znaczeń *futur antérieur*, wskazując jednocześnie na elementy kontekstu oraz inne czynniki mające wpływ na ich interpretację. Zwróciłam szczególną uwagę na przypadki graniczne, gdy dwa znaczenia mogą na siebie zachodzić.

1. *Futur antérieur* czasowy (*FA temporel*) używany jest z różnego rodzaju okolicznikami czasu (np.: *demain, dans x temps, en 2050*), a także z przysłówkami *bientôt, vite* i *tôt*, które podkreślają szybkość zakończenia procesu (jego trwanie staje się nieistotne). Kontekst przyszły, niezbędny do interpretacji czasowej, może wynikać z użycia innych form czasowych odnoszących się do przeszłości, takich jak *futur simple, futur proche*, tryb rozkazujący, czas teraźniejszy trybu oznajmującego lub trybu *subjonctif*. *Futur antérieur* ma zawsze znaczenie czasowe w zdaniach czasowych wprowadzonych przez najróżniejsze spójniki i wyrażenia spójnikowe (np.: *quand, lorsque, tant que, dès que*).

2. *Futur antérieur* wyrażający rozkaz (*FA impératif*) pojawia się w zdaniach wykrzyknikowych wprowadzonych przez spójnik *quand* i zawiera konstrukcję czasownika *finir de* + bezokolicznik odmienionego w drugiej osobie liczby pojedynczej lub mnogiej czasu *futur antérieur*. Ten zwrot (*quand vous aurez fini de...!*) należy do języka potocznego i pozwala wyrazić zniecierpliwienie, złość lub sprzeciw mówiącego, który domaga się od rozmówcy, by ten zaprzestał określonej czynności.

3. *Futur antérieur* prawniczy (*FA juridique*) jest szczególnym typem użycia czasowego pojawiającego się w przepisach prawa i kodeksach. Wskazuje na możliwość popełnienia czynu karalnego lub opisuje określone sytuacje i kroki administracyjne. Używany jest wyłącznie w trzeciej osobie w zdaniach podrzędnych czasowych lub względnych, rzadziej w zdaniu głównym. W jego kontekście znajdują się rzeczowniki poprzedzone rodzajnikiem o wartości generycznej, zaimki i przymiotniki nieokreślone, a także specyficzne słownictwo prawniczo-administracyjne.

4. Podobnie jak *futur simple* historyczny, *futur antérieur* historyczny (*FA historique*) pojawia się w różnego rodzaju publikacjach dotyczących wydarzeń historycznych, podręcznikach historii, biografiiach i tekstach prasowych. Użycie czasu przyszłego do opisu rzeczywistych zdarzeń przeszłych ma na celu zmianę rytmu narracji i przedstawienie tych zdarzeń z innej perspektywy. Z punktu widzenia formalnego *futur antérieur* historyczny ma wiele cech wspólnych z *futur antérieur* czasowym: używany jest z podobnymi okolicznikami czasu, z przysłówkami *vite* i *bientôt*, występuje najczęściej w zdaniach podrzędnych czasowych. Jednak w przypadku *futur antérieur* historycznego, kontekst zawsze jednoznacznie wskazuje na lokalizację opisywanych zdarzeń w przeszłości. Ten specyficzny kontekst historyczny charakteryzuje się obecnością dat poprzedzających publikację tekstu, nazw własnych postaci historycznych lub odniesieniami do innych wydarzeń historycznych.

5. *Futur antérieur* w didaskaliach (*FA dans les indications scéniques*) wyraża uprzedniość w stosunku do momentu przyszłego, w którym dana sztuka będzie wystawiana. *Futur antérieur* w didaskaliach pojawia się najczęściej obok *futur simple*, jego podmiot jest bezosobowy, a użyty okolicznik precyzuje, której części sztuki (sceny, aktu) dotyczą uwagi autora.

6. *Futur antérieur* epistemiczny (*FA épistémique*) jest uważany za wykładnik modalności epistemicznej; oznacza to, że za jego pomocą mówiący może wyrazić swój stosunek co do prawdziwości tego, co mówi. Opisując to użycie, językoznawcy stwierdzają, że *futur antérieur* pozwala wyrazić przypuszczenie lub bardzo prawdopodobną hipotezę dotyczącą przyczyny danego stanu rzeczy. *Futur antérieur* epistemiczny jest najczęściej parafrazowany przez konstrukcję *devoir* w *passé composé* + bezokolicznik, jednak istnieją zdecydowane różnice między użyciem *futur antérieur* a czasownikiem *devoir*. *Devoir* pozwala na wyrażenie modalności epistemicznej podmiotu innego niż podmiot wypowiedzi, z kolei *futur antérieur* zawsze wyraża postawę modalną mówiącego. Zatem podmiot wypowiedzi musi być tożsamy z podmiotem modalnym, co sprawia, że *futur antérieur* epistemiczny używany jest w dialogach, monologach, wspomnieniach, korespondencji, itp.

W kolejnych podrozdziałach dotyczących użycia *futur antérieur* epistemicznego wyszczególniłam te elementy kontekstu, które są charakterystyczne dla tego znaczenia. Należą do nich w pierwszej kolejności przysłówki modalne (*sans doute, peut-être, certainement*, itd.) oraz czasowniki wyrażające opinię (*je pense, je suppose, j'espère*, itd.), które pozwalają doprecyzować stopień pewności mówiącego. Ponadto, *futur antérieur* epistemiczny używany jest w pytaniach (zarówno bezpośrednich jak i pośrednich) w celu złagodzenia wypowiedzi; rozmówca ma wówczas możliwość odpowiedniego zareagowania na pytanie i wyrażenia swojego zdania.

Wyrażając przypuszczenie, *futur antérieur* epistemiczny używany jest zamiast *passé composé*, dlatego też może pojawić się w ciągu czasowników w *passé composé* opisujących następujące po sobie zdarzenia przeszłe.

Elementami sprzyjającymi interpretacji epistemicznej są zaimki i przymiotniki nieokreślone (*quelqu'un, quelque chose, quelque*) oraz konstrukcja podkreślająca podmiot zdania *c'est / ce sera ... qui*.

7. *Futur antérieur* łączący części tekstu (*FA de cohésion*) używany jest w trzeciej osobie z czasownikami percepcji takimi jak: *remarquer, comprendre, deviner, noter, voir, reconnaître, saisir*, których podmiotem jest zaimek nieokreślony *on* (rzadziej *lecteur*). Pojawia się on przede wszystkim w podręcznikach, tekstach naukowych, technicznych, we wstępach do tych prac, prasie, wszędzie tam, gdzie autor chce nawiązać kontakt z czytelnikiem. Za pomocą konstrukcji z *futur antérieur*, autor podkreśla najważniejsze elementy swojej argumentacji, odnosząc się do tego, co już zostało powiedziane i wskazuje czytelnikowi związek pomiędzy poszczególnymi częściami tekstu tak, by mógł on podążać za tokiem rozumowania autora i zrozumieć jego wywód.

8. *Futur antérieur* retrospektywny (*FA rétrospectif, de bilan*) używany jest w celu podkreślenia procesu przeszłego, zwrócenia uwagi na jakiś jego aspekt (np. trwanie, powtarzanie się, jego skutki) lub dokonania podsumowania. Pojawia się głównie w tekstach prasowych i literackich. Znaczenie *futur antérieur* retrospektywnego można oddać za pomocą peryfrazy *on dira / on constatera que* + czasownik w *passé composé* w przypadku procesów obejmujących zarówno przeszłość, jak i teraźniejszość i przyszłość, np. gdy podsumowuje się życie zmarłej osoby. Z kolei peryfrazą *finalemt / en fin de compte* + czasownik w *passé composé* odnosi się do tych użyć, w których kładzie się nacisk na rezultat opisywanego procesu.

Cechą charakterystyczną *futur antérieur* retrospektywnego jest jego miejsce w strukturze tekstu, zwłaszcza prasowego: używany jest w tytule, pierwszym wyodrębnionym akapicie artykułu (tzw. *lead*), na początku kolejnych akapitów lub w ostatnim zdaniu artykułu. *Futur antérieur* zapowiada wówczas w sposób syntetyczny najważniejsze treści artykułu lub je podsumowuje.

Futur antérieur w konstrukcjach wyrażających porównanie (*autant de, tant de, aussi, plus, si, à tel point*, etc.), zwłaszcza w połączeniu z przysłówkami *jamais* i *rarement*, pozwala na podkreślenie wyjątkowego charakteru danego procesu poprzez przeciwstawienie go innym zjawiskom tego samego rodzaju, które nie są równie ważne lub intensywne.

Futur antérieur retrospektywny używany jest też z wyrażeniami wskazującymi na trwanie, powtarzanie się, podsumowanie (*bilans*) oraz z okolicznikami przyzwolenia, aby podkreślić, że osiągnięty rezultat jest inny od oczekiwanego.

9. *Futur antérieur* eksklamacyjny (*FA exclamatif*) pozwala wyrazić oburzenie lub sprzeciw. Odrzucając w przyszłość zdarzenie, które jest przyczyną wzburzenia, mówiący pokazuje, do jakiego stopnia jest mu trudno zaakceptować to zdarzenie, w związku z tym woli przedstawić je jako niezrealizowane, przyszłe, a więc jeszcze możliwe do uniknięcia. To użycie charakteryzuje się odpowiednią intonacją, obecnością wykrzykników (np. *Ah!, Eh bien!*), wyrażen i przysłówek wykrzyknikowych (np.: *juste ciel!, comme, que de*), a także słów o odcieniu pejoratywnym (np.: *salaud, sacré*).

W wyniku przeprowadzonej analizy udało mi się określić czynniki, które mają wpływ na interpretację *futur antérieur*. Wzięłam pod uwagę zarówno kontekst językowy (przysłówki, spójniki, czasowniki oraz ich aspekt, strukturę syntaktyczną zdania, czasy w tym samym zdaniu lub w zdaniach poprzedzających, osobę gramatyczną, itp.), jak również kontekst pozajęzykowy (użycie *futur antérieur* w dialogach, datę publikacji tekstu, wiedzę o świecie, itp.).

W rozdziale czwartym, wyszczególnione elementy kontekstowe determinujące określone znaczenia *futur antérieur* posłużyły mi do stworzenia zbioru reguł eksploracji kontekstowej tego czasu. Oparłam się na koncepcji J.-P. Desclésa (1997), która pozwala na automatyczne przypisanie wartości semantycznych polisemicznym formom językowym na podstawie wykładników obecnych w kontekście. Tego rodzaju zbiory reguł zostały już utworzone w latach dziewięćdziesiątych m.in. dla czasów *imparfait* i *passé composé* (Maire-Reppert 1990, Oh 1991) i przyniosły zadowalające rezultaty. Reguły mają formę *SI condition ALORS résultat* i określają, jakie wykładniki należy zidentyfikować w kontekście, jak szeroki

powinien być obszar poszukiwań tych wykładników (zdanie, kontekst prawy lub lewy, zdania poprzedzające lub następujące, cały tekst, itp.) oraz jaka decyzja dotycząca wartości semantycznej powinna zostać podjęta w przypadku stwierdzenia obecności (lub braku) danego wykładnika. Opracowana przeze mnie baza zawiera 72 reguły, 21 list szczegółowych wykładników (np. lista przysłówków modalnych, lista wyrażen wskazujących na trwanie, lista okoliczników przyzwolenia), 4 reguły identyfikujące konteksty specyficzne (np. historyczny) oraz 1 metaregulę ustalającą kolejność weryfikacji poszczególnych reguł.

Zastosowanie tych reguł dało zadowalające wyniki w identyfikacji znaczeń *futur antérieur* w tekstach prasowych. Wysoki jest też wskaźnik prawidłowej identyfikacji w przypadku *futur antérieur* wyrażającego rozkaz, eksklamatywnego, prawniczego, łączącego części tekstu oraz w didaskaliach. Rezultaty są mniej satysfakcjonujące w tekstach literackich, w których granice pomiędzy poszczególnymi znaczeniami mogą być świadomie zatarte przez autora, a bogactwo użytych środków językowych może prowadzić do niejednoznacznej lub błędnej interpretacji.

Pomimo napotkanych trudności, należy jednak stwierdzić, że wykorzystanie wyodrębnionych elementów kontekstowych w systemie eksploracji kontekstowej pozwala na określenie wartości semantycznej *futur antérieur* w znaczącej części użyczeń.

Przeprowadzona analiza różnych znaczeń *futur antérieur* oraz opracowana baza reguł eksploracji kontekstowej mogą stanowić punkt wyjścia do zbudowania kolejnego zbioru reguł, tym razem pozwalających na automatyczne tłumaczenie *futur antérieur* na język polski.

Streszczenie monografii sporządzone przez D.T. Do-Hurinville (Université de Franche-Comté) ukazało się w *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, 113/2 (2018).

Monografia spotkała się z pozytywnym przyjęciem i jest cytowana w numerze tematycznym *Langue Française* (201/2019) poświęconym *futur antérieur* przez wszystkich autorów: L. Gosselin, A. Patard, E. Labeau, L. Abouda, D. Apothéloz, a w szczególności przez P. Haillet.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo – badawczych.

Od początku pracy naukowej moje zainteresowania badawcze koncentrują się wokół problematyki czasowej, aspektowej i modalnej. Zajmuję się szczególnymi użyciami czasów gramatycznych oraz ich polskimi ekwiwalentami, jak również czasownikami modalnymi.

Za jedno z najważniejszych moich osiągnięć uważam przedstawienie wyników badań nad użyciem *futur antérieur* w czasopiśmie *Langue Française* (n° 201). Już samo zaproszenie do publikacji w numerze poświęconym w całości *futur antérieur* było dla mnie dużym wyróżnieniem. W artykule « *L'emploi du futur antérieur dans des textes de presse française* » (2019) zajęłam się różnymi typami *futur antérieur* w tekstach *Le Monde* oraz przedstawiłam dane dotyczące częstotliwości ich użycia w porównaniu z tekstami literackimi. W oparciu o koncepcję kontraktu komunikacji medialnej P. Charaudeau (2005), zbadalam, jaką rolę odgrywają poszczególne typy *futur antérieur* w artykule prasowym i w jaki sposób realizują jego dwa główne cele: informacyjny i komercyjny (zdobycia czytelnika). Przeprowadzona analiza pozwoliła mi stwierdzić, że *futur antérieur* w swoich użyciach szczególnych (retrospektywnym, epistemicznym, łączącym części tekstu i historycznym) jest środkiem stylistycznym wzbogacającym i urozmaicającym dyskurs dziennikarski. Ma on na celu przyciągnąć uwagę czytelnika, skłonić go do przeczytania artykułu i wzbudzić w nim emocje.

Gdy rozpoczynałam badania nad *futur antérieur*, nurtowały mnie przede wszystkim pytania, w jaki sposób czas przyszły może odnosić się do zdarzeń przeszłych, a także, jakie czynniki mają wpływ na jego interpretację. Pierwsze próby odpowiedzi na nie przedstawiłam w artykułach: « *Futur antérieur - temps du futur ou temps du passé?* » (2004), « *Futur antérieur de probabilité - essai d'exploration contextuelle* » (2005) i « *Quand le futur antérieur n'exprime pas le futur* » (2006). Natomiast pełniejszy opis wraz z zastosowaniem reguł eksploracji kontekstowej J.-P. Desclésa do określania znaczeń *futur antérieur* zawarłam w artykule « *Comment peut-on déterminer les valeurs du futur antérieur?* » (2011).

Futur antérieur nie ma bezpośredniego odpowiednika w języku polskim, ani w swoim podstawowym użyciu, ani w użyciach szczególnych (modalnych i czasowych). W tłumaczeniu *futur antérieur* na język polski konieczne jest zatem wykorzystanie innych środków, żeby oddać ten sam odcień znaczeniowy. Wyniki analizy tłumaczeń *futur antérieur* w tekstach literackich omówiłam w artykułach: « *Traduction du futur antérieur de probabilité en polonais* » (2007) oraz « *Remarques sur la traduction du futur antérieur en polonais* » (2009). Zwróciłam w nich uwagę na czas i aspekt czasownika w wersji polskiej oraz wymieniałam środki leksykalne wykorzystywane w tłumaczeniu poszczególnych typów *futur antérieur*. W ostatnim okresie powróciłam do analizy polskich tłumaczeń *futur antérieur* o wartości aspektowej dokonanej (*accompli*) w artykule « *L'aspect accompli et la traduction du futur antérieur en polonais* » (2015).

Możliwość wyrażania prawdopodobieństwa za pomocą form czasu przyszłego w różnych językach skłoniła mnie do bliższego przyjrzenia się systemowi czasowemu języka

hiszpańskiego, w którym aż cztery czasy są wykładnikami modalności epistemicznej (*futuro simple, futuro compuesto, condicional simple i condicional compuesto*). W artykule „*Traducción del futuro de probabilidad español al polaco*” (2008) opisałam, w jaki sposób te cztery formy tłumaczone są na język polski, gdy wskazują na prawdopodobieństwo.

Zajęłam się również tematyką czasowników modalnych, co wynikało ze związku, niejednokrotnie podkreślanego w literaturze przedmiotu, między *futur antérieur* a czasownikiem *devoir*. Polisemiczność *devoir* zachęciła mnie do zbadania ekwiwalentów tego czasownika w języku polskim. Owocem tych badań są artykuły: « *Le verbe devoir et ses trois équivalents polonais: musieć, mieć et powinien* » (2008) i « *Équivalents polonais du verbe devoir + infinitif* » (2010). Obecnie analizuję polskie ekwiwalenty czasownika *pouvoir*.

Oprócz różnych znaczeń *futur antérieur*, cały czas interesują mnie szczególne użycia innych czasów. W artykule « *Sur les valeurs particulières des temps verbaux (passé composé, imparfait, futur simple et futur antérieur)* » (2009) podejmuję próbę znalezienia wspólnego mianownika dla tych użyci oraz wyjaśnienia wpływu różnych czynników na ich interpretację. Stwierdzam, że w wielu przypadkach związane są one z określonymi klasami czasowników (np. performatywnych, dezyderatywnych), ich aspektem czy osobą gramatyczną, a także z obecnością pewnych przysłówków (np. modalnych, wyrażających opozycję) lub też ze strukturą zdania (przecząca, pytająca).

W ostatnich latach przeprowadziłam badania nad niektórymi typami czasu *futur simple*. W artykule « *Emplois particuliers du futur simple et leurs équivalents polonais* » (2016) skupiłam się na użyciach modalnych pozwalających wyrazić prawdopodobieństwo, rozkaz oraz służących złagodzeniu wypowiedzi. W ich tłumaczeniu na język polski również można użyć czasu przyszłego, ale w niektórych przypadkach trzeba sięgnąć po inne środki, takie jak: formy trybu rozkazującego lub warunkowego, partykuły modalne, konstrukcje z czasownikiem *musieć* lub formuły grzecznościowe. Z kolei w artykule « *Le futur gnomique* » (2018) porównuję użycia gnomiczne czasu przyszłego i teraźniejszego oraz wskazuję na podobieństwa i różnice między gnomicznym a czasowym (podstawowym) użyciem *futur simple*.

Rezultatem moich zainteresowań kwestiami aspektowymi, w szczególności aspektem dokonanym i środkami, za pomocą których może on być wyrażony w języku francuskim jest monografia « *Expression de la perfectivité en français contemporain* » (2002) przygotowana w oparciu o rozprawę doktorską o tym samym tytule. Za S. Karolakiem przyjęłam w niej, że opozycja aspektowa opiera się na pojęciach prostych *momentanéité / continuité* (chwilowość / trwanie). Te dwa pojęcia mogą tworzyć bardziej złożone struktury derywowane zwane

konfiguracjami aspektów. W każdej konfiguracji jeden z elementów aspektowych jest dominujący i decyduje o wartości aspektowej całej struktury, przy czym aspekt pozostałych składników nie ulega zmianie. W monografii opisałam 13 konfiguracji zawierających przynajmniej jeden element perfektywny oraz sprecyzowałam, za pomocą jakich środków są one wyrażane.

W artykule « *L'inchoatif et les moyens de son expression en français* » (2004) przedstawiłam wyniki pogłębionej analizy aspektu inchoatywnego i wyszczególniłam sposoby wskazywania na początek czynności lub stanu.

Wykaz opublikowanych prac naukowych, wykaz konferencji, informacje o osiągnięciach dydaktycznych, współpracy naukowej i popularyzacji nauki zamieszczam w załącznikach.

Ewa Liszewska - Jankowska

Bibliografia cytowana w autoreferacie:

- Álvarez Castro C., 2007 : « Interprétation du futur de l'indicatif et représentation d'événements futurs ». *Cahiers Chronos*, 19 [Rodopi], 7—24.
- Barceló G.J., Bres J., 2006 : *Les Temps de l'indicatif en français*. Paris, Ophrys.
- Bescherelle, Frères, 1834 : *Grammaire nationale*. Paris, L. Bourgeois-Maze.
- Charaudeau P. (2005), *Les médias et l'information. L'impossible transparence du discours*, Louvain-la-Neuve, De Boeck-Ina.
- Clédat L., 1906 : « L'antérieur au futur ? ». *Revue de philologie française et de littérature*, 20 [Paris, Champion], 265—282.
- Damourette J., Pichon E., [1936] 1970: *Des mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française*. T. 5. Paris, d'Artrey.
- Desclés J.-P., 1997 : « Systèmes d'exploration contextuelle ». In : C. Guimier, éd. : *Cotexte et calcul du sens*. Caen, Presses Universitaires de Caen, 215—232.
- Dupont N., 1986 : « Les valeurs aspectuo-temporelles du passé composé en français dans le système de l'indicatif ». In : S. Rémi-Giraud, M. Le Guern, éd. : *Sur le verbe*. Lyon, Presses Universitaires de Lyon, 61—89.
- Beauzée N. (1772) in : *Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, 1751—1772. Paris, Le Breton, Durand, Briasson, Michel-Antoine David.
- Engel D.M., 2001 : « Absolutely perfect ? What is the status of 'futur antérieur' ? ». *Journal of French Language Studies*, 11, 201—220.
- Gosselin L., 1996 : *Sémantique de la temporalité en français. Un modèle calculatoire et cognitif du temps et de l'aspect*. Louvain-la-Neuve, Duculot.
- Gosselin L., 2005 : *Temporalité et modalité*. Bruxelles, De Boeck-Duculot.

- Gosselin L., 2010 : *Les modalités en français. La validation des représentations*. Amsterdam / New York, Rodopi.
- Imbs P., 1960 : *L'emploi des temps verbaux en français moderne*. Paris, Klincksieck.
- Karolak S., 2001 : *Od semantyki do gramatyki*. Warszawa, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Lyons J., 1977 : *Semantics*. Cambridge University Press.
- Maire-Reppert D., 1990 : *Représentation des valeurs sémantiques de l'imparfait français en vue d'un traitement informatique*. [Thèse de doctorat]. Université de Paris-Sorbonne.
- Novakova I., 2001 : *Sémantique du futur. Étude comparée français-bulgare*. Paris, l'Harmattan.
- Oh H.-G., 1991 : *Les temps de l'indicatif du français en vue d'un traitement informatique du passé composé*. [Thèse de doctorat]. Université de Paris-Sorbonne.
- Osipov V., 1974 : « Grammaticalité au futur antérieur ». *Le Français moderne*, 42, 20—33.
- Schrott A., 1997 : *Futurität im Französischen der Gedenwart. Semantik und Pragmatik der Tempora der Zukunft*. Tübingen, Gunter Narr.
- Tobler A., 1905 : *Mélanges de grammaire française*. Trad. de M. Kuttner et L. Sudre. Paris, A. Picard et Fils.
- Wailly N.F., 1754 : *Principes généraux et particuliers de la langue française*. Paris, Barbou.
- Wilmet M., 1976 : *Études de morpho-syntaxe verbale*. Paris, Klincksieck.
- Yvon H., 1922 : « Sur l'emploi du futur antérieur (*futurum exactum*) au lieu du passé composé (passé indéfini) ». *Romania*, 48, 424—431.